

Un cristià lliure. Un home de família adinerada compromès amb els més desfavorits. Un gran defensor de la llengua i la cultura pròpies. Un altruista en essència. Un periodista en potència.

Tot això i més era Josep Antoni Comes i Ballester, nat a Pedreguer (Marina Alta) en 1930 i mort en aquesta mateixa població el proppassat 3 d'agost, a l'edat de 92 anys. Va dedicar la seua vida a la fe i l'estima pel País Valencià, dues passions que va conjuminar a partir de l'aparició de la revista *Saó*, de la qual va ser-ne cofundador i primer director. Corria l'any 1976.

De córrer, Comes en sabia prou. Uns pocs anys abans ja ho havia fet davant dels grisos. Rafael González Moralejo, qui fou arquebisbe auxiliar de València i va governar transitòriament l'arxidiòcesi —entre 1966 i 1969— per la dimissió de Marcelino Olaechea, va demanar-li que acudira a una de les manifestacions de l'època i que l'informara al respecte. I Comes, conciliar de la Joventut Obrera Catòlica (JOC), va acudir-hi acompanyat d'un company de comarca, Guillem Gilabert, amb qui acabaria refugiant-se en un cinquè pis del carrer de Sant Vicent. El país bullia.

González Moralejo valorava les preocupacions socials de Comes, que a la dècada dels 60 havia entrat en contacte amb els capellans obrers del sud de França i que a començaments dels 70, aprofitant el seu pas per Madrid, ho faria amb els principals referents del cristianisme progressista: els teòlegs Fernando Urbina i Casiano Florestán, el pare Llanos, els jesuïtes José María Díez-Alegría i José Ignacio González Faus, valencià com ell...

Aquella petjada va marcar un home que excel·lia pel seu compromís cívic. Que va voler acompanyar els 60.000 valencians que cada temporada emigraven a la verema francesa. Que va estrenar-se com a capellà a la parròquia de Jesús Obrer, als Poblats Marítims del cap i casal. Un hàbitat treballador, situat a les immediacions dels astillers, on ell i d'altres membres de la JOC —Vicent Amargós, Josep Vila i Antoni Duato, per exemple— maldaven per transmetre una idea renovada de l'Església, en línia amb les conclusions del Concili Vaticà II.

A Madrid, Comes ja havia dirigit *Iglesia Viva* i havia oficiat com a secretari de redacció de *Pastoral Misionera*, una experiència que va ser-

Ha faltat Josep Antoni Comes (1930-2022), fundador i primer director de 'Saó', un cristià que vetllava per la llengua i cultura pròpies. Un esperit lliure en una institució massa reclosa, un capellà de nissaga benestant que, amb la seua senzillesa, sempre va empatitzar amb qui menys tenia. Amb qui més ho necessitava

Per Víctor Maceda / @VictorMaceda

→ li ben útil a l'hora d'engegar a rodar un projecte molt més complicat però amb què s'hi sentia encara més identificat: una revista feta des del País Valencià, íntegrament en català, "basada en l'evangeli, però que parlara de tot, no de l'interior de l'Església, sinó que abordara temes culturals i socials".

Solc i *Saó* van ser els dos noms que tant ell com Josep Maria Soriano —l'altre inspirador de la publicació— van posar damunt la taula abans de batejar-la. S'hi va imposar el segon perquè, tal com el mateix Comes va afirmar en una entrevista de 2016, amb motiu del 40è aniversari del número 1, "només quan tinguérem *saó*, podríem sembrar i recollir-ne els fruits".

En efecte, el primer exemplar de *Saó* va veure la llum en juliol de 1976. Però, com si es tractara d'un embaràs, la primera reunió del consell de redacció va celebrar-se nou mesos abans en un pis del carrer de Ciril Amorós. La data en concret era molt significativa: el 21 de novembre de 1975, l'endemà de la mort del dictador.

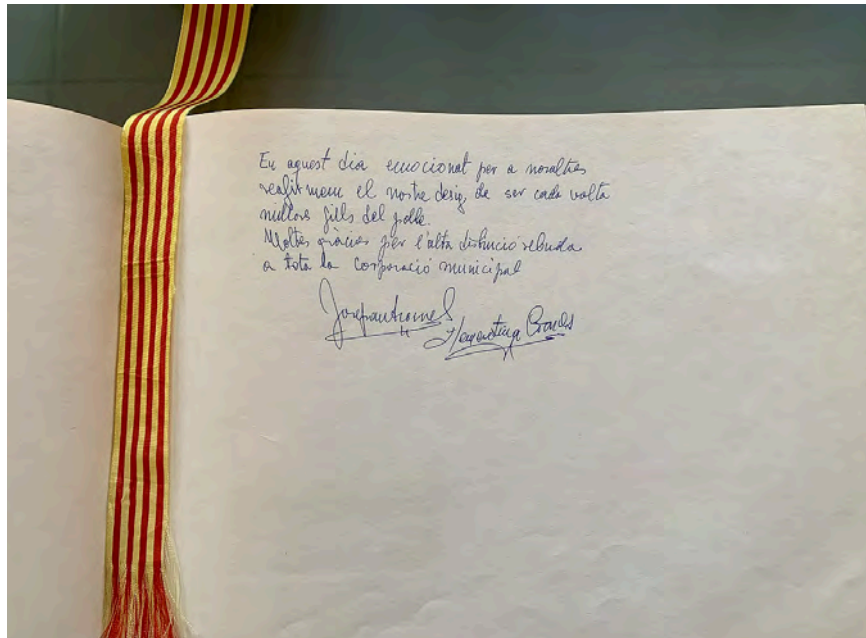
A contracorrent

Malgrat que aquell fet va ser purament casual, Comes sempre va lluitar contra el jou que imposava franquisme. Al si de la societat i de la pròpia Església, nedava a contracorrent.

"Era un gran creient, d'oració diària, però sobretot era un apassionat de la vida, sense importar-li massa què podia pensar el bisbe de torn", explica Gilabert, oriünd del Poble Nou de Benitatxell i que va compartir centre educatiu amb Comes. "El Concili Vaticà II va permetre-li imaginar una Església diferent, més pensada en les persones i sense tanta aparença."

Vivia amb la seua germana Clementina, l'altra filla d'un matrimoni acabat, qui acostumava a transportar-lo ací i allà amb el seu vehicle. De fet, Comes mai no va conduir. La branca paterna havia estat posseïdora de la Banca Comes, molt popular a la comarca i a través de la qual va amassar un patrimoni considerable.

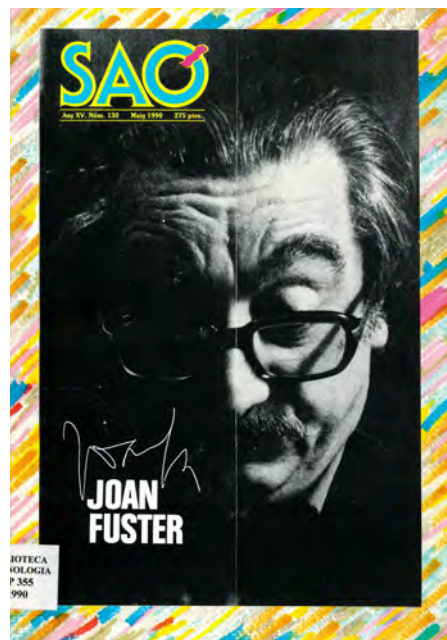
Tot aquell patrimoni, per voluntat expressa dels germans Comes i Ballester, ha passat a mans de l'Ajuntament de Pedreguer, que va reconvertir l'antiga seu central del banc en una llar de la tercera edat i també ha rehabilitat l'immoble del bar La Musical i del Centre Ar-

tístic Musical —a la plaça Major de la vila— i la vella *Pajarera*, ubicada a la plaça de l'Amistat. Alguns terrenys esportius del municipi s'aixequen, igualment, sobre propietats familiars. A la parròquia local, tots dos germans van optar per cedir-li únicament la casa de camp on estiejaven.

L'Església —eminentment de base— que propugnava Comes i que era ben vista pel pasatger González Moralejo no era, ni de bon tros, la que han fomentat els bisbes i arquebisbes posteriors. Bona prova d'això era la manca de sintonia que Comes va tenir amb tots ells. Ni el seu compromís social ni la seua defensa de la llengua i la cultura autòctones no eren compartides pels màxims exponents de la cúria valenciana, en molts casos arribats de fora, sense cap arrelament al país.

Així doncs, Comes va passar de ser un home respectat dins i fora, sempre obert a col·laborar amb tothom que li ho requerira, a centrar-se en el sacerdoci —a la parròquia de la Mare de Déu de l'Olivar, d'Alaquàs (Horta)— i en la tasca

periodística, que a més de *Saó* —on va escriure nombrosos articles i disposava de la secció fixa “La plaça de l’església” — va conrear al diari Levante-EMV, on va signar algunes columnes d’opinió que van incomodar, i de quina manera, els bisbes del moment.

I és que mai no se’n va amagar. Va mostrar-se molt crític amb els 20 anys de govern del PP a la Generalitat, una etapa en què *Saó* —com EL TEMPS— també va patir l’intent d’ofegament per part de la principal institució dels valencians.

Fora dels focus

“No era un líder ni pretenia ser-ho”, comenta Gilabert, qui va ser rector a Benidoleig, Orba, Ondara, Benissa i Dénia, el lloc on va jubilar-se. “I hi era sempre que volies”, afegeix, “amb una senzillesa extrema, que li feia ser molt estimat, però sense cap afany de figurar... ‘Jo no soc *pampliner*’, et deia sempre”.

Una percepció corroborada per un altre amic capellà, Honori Pasqual, natural d’Agres (Comtat). Comes i ell van compartir les ànsies de separar l’Església del franquisme, primer, i d’obrir-la a la gent de debò, més endavant. Tots dos van ser-ne impulsors de l’Assemblea de Servei Pastoral, que va arribar a aixoplugar 120 sacerdots, i del posterior Grup de Rectors del Dissabte, des del qual van impulsar iniciatives de tota mena.

“Ell era dels que feia xarxa”, apunta Pasqual. “En la seua etapa a *Iglesia Viva* s’hi van arribar a aplegar 600 o 700 capellans, però ell declinava qualsevol tipus de protagonisme... La seua única preocupació era la classe obrera, la gent pobre”.

La signatura dels germans Comes en el llibre d’honor de Pedreguer, població que va distingir-los amb l’Escut d’Or. Junt aquestes ratlles, diversos exemplars de la revista *Saó*, que es publica mensualment des de l’any 1976, i a sota, una imatge de l’equip actual acompanyat de Josep Antoni Comes, el seu cofundador i primer director.

En definitiva, Comes somiava amb una Església acostada al poble, com la que ara predica el papa Francesc. “Però amb fets, no sols amb paraules”, matisa Pasqual. “I sempre lluitant per la incorporació del valencià a la litúrgia, fent les misses en valencià... No era una persona grata per a l’Església perquè no era submís, mai no va renunciar a mantenir la seua postura crítica.”

Potser perquè, gràcies al seu tarannà humil, desinteressat, mai no va aspirar a ocupar cap lloc de responsabilitat en l’escalafó. “L’Església l’ha suportat, res més que això”, sentència Pasqual sobre l’abisme que separava l’imaginari de Comes i el de la cúria. “Ell era honest i fidel, d’aquelles persones que alimenten i sostenen un grup.”

Gilabert també el trobarà a faltar. De feia més de 40 anys, cada estiu per aquestes dates, s’encarregava d’organitzar unencontre a la casa que té entre el Poble Nou de Benitatxell i Moraira. A la cita eren presents set o vuit capellans de la Marina, entre els quals Comes. En acabar de dinar, tots ells cantaven cançons típiques de la comarca.

A la missa en record seu celebrada a Alaquàs la setmana passada també va sonar una cançó: “Cal que neixin flors a cada instant”, de Lluís Llach. La seua lletra condensa, en bona mesura, la vida plena de Comes.

“Fe no és esperar
 Fe no és somniar
 Fe és penosa lluita per l’avui i pel demà
 Fe és un cop de falç
 Fe és donar la mà
 La fe no és viure d’un record passat”